

EMİNE YENİTERZİ*

Nasihat-nâme-i Safî

Nasihat-nâme-i Safî

Ö Z E T

Klasik Türk edebiyatında nasihat-name türünde manzum eser kaleme alan şairlerden biri de on sekizinci yüzyıl şairi Tavîle-zâde Mustafâ Safî Efendi'dir. Gülşen-i Pend adında 2933 beyitten oluşan kaside şeklinde ancak mesnevî gibi tertiplenmiş bir eseri olan Safî'nin bir diğer eseri de hurûf-ı hecâ ile tertiplenmiş manzumelerden oluşmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 5295 numarada kayıtlı, bazı yaprakları eksik olan yazmada 1 tercî-i bend, 22 rubâî, 20 matla', 27 müfred ve 2 mesnevî ile Safî'nin nasihat-nameleri için yazılmış takrizler yer alır. Bütün manzumelerin hurûf-ı hecâ ile kaleme alındığı mecmua görünümündeki eser h. 1125/ m. 1713-4 tarihinde telif edilmiştir. Makalede Safî'nin bu yazmada yer alan 30 bendlik tercî-i bendinin metni verilmektedir.

ANAHTAR KELİMELE R

Klasik Türk Edebiyatı, 18. yüzyıl, Safî, nasihat-name, tercî-i bend

ABSTRACT

Eighteenth-century poet Tavîle-zâde Mustafâ Safî is one of the poets who wrote nasihat-name/ counsel text in classical Turkish literature. Safî is the author of Gülşen-i Pend which consists of 2933 couplets in qaside form and mathnawi arrangement. Another work of Safî consists of poems which are arranged in alphabetical order of rhymes. The manuscript of his work is in Süleymaniye Library Department of Hacı Mahmud Efendi, registered under number 5295. Even though some of the leaves are missing in the manuscript; there are 1 tercî-i bend, 22 rubâîs, 20 matlas, 27 müfred, 2 mathnawis and several poems of eulogium written for Safî's counsel texts. Safî's all of the texts in the mecmua are written in alphabetical order of rhymes and arranged at h. 1125/ m. 1713-4. In this paper the text of Safî's tercî-i bend of 30 bends is presented.

KEYWORDS

Classical Turkish literature, 18th century, Safî, counsel text tercî-i bend

Giriş

Nasihat-name/pend-name kaleme almak klasik Türk edebiyatında güçlü bir gelenektir. Şairler dinî, tasavvufî ve ahlakî muhtevada nasihat-nameler te'lif ederken hacimli metinlerde ağırlıklı olarak mesnevî nazım şeklini; daha kısa metinlerde ise kaside, gazel, musammat, kıt'a ve rubâî gibi diğer nazım şekillerini tercih etmişlerdir. Bu tercihlerden biri de tercî-i benddir. Dede Ömer Rûşenî (Aydemir 1990: 225-231) Gubârî (Kaplan 1993: 34) ve Hâletî-i Gülşenî'nin (Altunel 1988: 208-210) nasihat-nameleri bu tarzdadır. Tercî-i bend nazım şeklinde telif edilmiş bir diğer nasihat-name de Safî mahlaslı şaire aittir.

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul (eyeniterzi@gmail.com).

Mustafâ Safî Efendi

Biyografik kaynaklarda adından söz edilmeyen Mustafâ Safî Efendi hakkında, müellifin bir diğer eseri olan *Gülşen-i Pend* adıyla kaleme alınmış nasihat-nameden bilgi ediniyoruz. Eser üzerinde Mehmet Sait Çalka yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Çalka 2007). Mustafâ Safî, *Gülşen-i Pend*'i h.1120/m.1708 Ramazan ayında yazmaya başlamış, h.1120/m.1709 Zilhicce ayında tamamlamıştır. Şair, eseri telif ettiği h.1120 yılına tam 132 tarih düşürmüştür (Çalka 2007: 22).

Gülşen-i Pend'de 2791 ve 2850. beyitler ile bir rubaîde Safî mahlasını kullanan şair dîvân-ı hümayûn kâtiplerinden olduğunu, isim ve lakabının *Tavîle başı Mustafâ* olduğunu belirtir:

Haķır bu devletûn perverdesiyem
Devâm-ı devlete kârum şenâdur

Debîrî zümresinden bendesiyem
Ki dîvân-ı hümayûn baña câdur

Şadâkatle şehîrem ism ü resm[üm]
Tavîle başı zât-ı Muşafâdur (722-724)

Nasîhat-Nâme-i Safî için bir takrîz kaleme alan Kâmî de şairin lakabının *Tavîle-zâde* olduğunu bildirir:

Reşkâ bu tarḫ-ı dil-cü nazm-ı Tavîle-zâde
Naḫl-i naşîhat üzre nev-bâve-i qarîḫa (Özyılmaz 1994: 404. Bu takrîz yazmada 17b'de yer almaktadır)

Gülşen-i Pend, 2933 beyitten müteşekkil, kaside nazım şekli kaleme alınmış ancak mesnevî gibi tertiplenmiş, yer yer rubâîlerle bezenmiş bir pend-namedir. Bu hacimdeki bir eseri kaside nazım şekliyle kaleme alması şairin orijinal olma ve ustalığını gösterme gayretleri ile izah edilebilir.

Mustafâ Safî Efendi, eserinden de anlaşılacağı üzere Arapça ve Farsçayı iyi bilen, eğitim görmüş bir kâtiptir. *Gülşen-i Pend*'de; padişah, vezir, kadı, öğrenci, sahhaf, kâtip, hattat, şair, hanende, âşık, vaiz, şeyh, sûfi, hekim, sürmeci, cerrah, münecim, cifirci, vefkâk, kimyâger, sarraf,

tüccar, yetim vasisi, vakıf mütevellisi, hatip, imam, müezzin, zeamet sahibi, köylü, attar ve zenaat erbâbı gibi farklı meslek ve meşrepten insanlara yönelik nasihatlere yer vermiştir. (Çalka 2007: 26) Bu kadar çok meslek erbabına öğüt vermek; hem bu meslekler hakkında geniş bilgiye sahip olmayı hem de bu nasihatleri ifade etmek için Kur'ân-ı Kerîm, hadîs-i şerîf, kelâm, belâgat ve kıyasü'l-enbiyâ gibi ilim ve konulara vâkıf olmayı gerektirir. Bunların dışında, özellikle tıp, kimya, simya, müneccimlik, cerrâhlık ve müzik gibi mesleklere ait terimleri kullanması, müellifin bilgisini göstermesi açısından da önemli bir husustur. (Çalka 2007: 19-20)

Nasîhat-Nâme-i Safî

Nasîhat-Nâme-i Safî; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 5295 numarada, "Safî, Nasîhat-Nâme" adıyla kayıtlı, 20 varaktan oluşan yazmada bulunmaktadır. Sonlarda birkaç boş sayfa vardır. Safî'nin şiirlerinin olduğu kısım nesih hatla kaleme alınmıştır, başlıklar surhtur.

Makaleye konu olan tercî-i bend yazmanın 1b-9a yaprakları arasında yer almaktadır. Devamında 9a-11b yaprakları arasında "Rubâ'iyât-ı Müretteb 'alâ-Tertîb-i Hurûfi'l-Hecâ fî-Ĥarfi'l-Elif" başlığı ile 22 rubâ'î bulunmaktadır. Yaprak numaraları sırayla devam etse de 11b'den itibaren bazı yaprakların eksik olduğu anlaşılmaktadır. Zira rubâ'iler alfabetik sırada kafiye ile kaleme alınırken 11b'de yer alan son rubâ'î "Fî-Ĥarfi'z-Zâl" başlığı ile "zel" harfinde bitmekte, 12a'da "ze" harfi ile yine hurûf-ı hecâ tertibine göre sıralanan matla'lar başlamaktadır. 12a-13a arasındaki 20 matla'ı takiben 13a'da "Müfredât-ı Pendiyye 'ale't-Tertîb" başlığı ile 27 müfred mevcuttur. Yazmada 15a boş bırakılmış, 15b-16a'da 29 beyitten oluşan hurûf-ı hecâyâ göre tertiplenmiş bir mesnevî yazılmıştır. Mesnevînin son beytinde şair, manzumelerinin telif tarihini verir:

Ĥalka İshâk o aqdes-i ezeli (h. 1125/ m. 1713-4)

İde me'vâ bu nazm-ı bî-bedeli (h. 1125/ m. 1713-4)

Bu beytin her iki mısraı da h. 1125/ m. 1713-4 tarihini vermektedir.

17b-19a'da Safî'nin nasihat-namesi için yazılan takrizler yer alır. 19a'da kayıtlı takrizde şair mahlası zikredilerek övülürken bu mecmua'nın nasihat-name türünde ikinci eseri olduğuna dikkat çekilir:

Şafıyy-i şâf-ṭab' u ḥikmet-āsār
Yine tarḥ itdi bir nazm-ı dürer-bār

Yazma bütün olarak incelendiği zaman Safî'nin terci'-i bend, rubaî, matla' ve mesnevî nazım şekillerini hurûf-ı hecâya göre tertipleyerek orijinal bir eser ortaya koymak istediği görülmektedir. Makaleye konu olan manzume; "Tercî'-i Bendi'l-Mağıyye Naşîḥati'l-Hâmiyye 'alâ-Tertîbi Hurûfi'l-Hecâ" başlığı ile 30 bendden oluşan bir terci'-i benddir. *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınan manzume, başlıkta belirtildiği gibi hurûf-ı hecâya göre tertiplenmiş, yani her bendde kafiye harfi Arap alfabesindeki sıraya göre seçilmiştir.

Manzumenin ilk bendinde ilk üç beyit tevhid, dördüncü beyit Hz. Peygamber'e salavat, beşinci beyit de dört halife övgüsündedir. Bu hâliyle ilk bend mukaddime görünümündedir. Nitekim bendin sonundaki vasıta beyti de farklıdır. Diğer bendlerin sonundaki vasıta beyti;

Bu naşâyıḥ eylesün ḳalbünde cā
Bulmaḳ isterseñ eger rāh-ı necā

şeklinde. Bu vasıta beyti, *Gülşen-i Pend'*deki 1540. beyit ile büyük benzerlik gösterir:

Dü 'âlemde neşât isterseñ ey dil
Bu a'mâl-i ḥasen rāh-ı necâdur

Safî'nin mesnevî tertibiyle kaleme aldığı *Gülşen-i Pend'*de kaside nazım şeklini tercih etmesi; terci'-i bend, rubaî, mesnevî ve matla'ları da hurûf-ı hecâ ile düzenlemesi şairin orijinal olma ve dile hâkimiyetini gösterme istek veya gayretlerine bağlanabilir. Ancak şairin bu tasarrufları; manzumelerinin kafiyelerinde klasik şiirde hemen hiç yer almayan, lügatlerde rastlanmayan Arapça ve Farsça kelimeleri kullanmasına yol açmıştır. Bu durum Safî'nin Arapça ve Farsçaya vâkıf olduğunu, kelime haznesinin zenginliğini, kafiye bulmakta zorluk çekmediğini gösterse de metinlerin okunması ve anlaşılır olmasını zorlamaktadır.

Safî'nin nasihat-name türünde iki eser tertiplemesi şairin nasihat vadisinde eser verme arzusunu gösterir. *Gülşen-i Pend'*de şair bu durumu dile getirir, dileğine kavuştuğu için Allah'a şükreder, nasihat-name yazmaktaki yetkinliği ile övünür:

Hudâ luğf itdi ol dem pendî gūyâ
Lisānumdan naşîhat oldı şâdır (2283)

Hezārân şükr ü hamd ol pâdişâha
Bu 'abdin kıldı pendî nazma kâdir (2285)

Naşîhat bahrinün ğavvâşî oldum
Çıkdum dürr-i pendî zî-bahâdur (2287)

Ancak kaside nazım şekli ile 3000 beyte yakın bir eser ve hurûf-ı hecâ tertibiyle manzumeler kaleme alarak farklılık oluşturmaya çalışan Safî; öğüt kitaplarının halkın kolayca faydalanmasına yönelik öğreticilik vasfından uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bu olumsuzluğu gidermek için manzumelerini toplayarak oluşturduğu mecmuada özellikle kafiye kelimelerinin yanında (der-kenâr) kelimelerin anlamları farklı bir yazı ve kırmızı mürekkeple not edilmiştir. Bu notlar kelimelerin çoğunlukla sözlük anlamı, kısmen de metinde kullanılan anlamlarını içermektedir. Böylece manzumelerin yanında fonksiyonel bir sözlük oluşmuştur. Makalede tercî-i bendin metni verilirken yazmanın bu özelliğini göstermek için manası verilen kelimeler kalın harflerle, manalar da parantez içinde gösterilmiştir. Bu tarz, şairin *Gülşen-i Pend'*de sözün manasını bilmenin önemine vurgusuyla da örtüşür:

Ne söylerseñ sözüñ ma'nâsını bil
Suğanda olmasa ma'nâ hevâdur (1966)

Safî'nin tercî-i bendi; iki büklüm olana kadar ilim öğrenmenin gereği, kalpte nefsanî isteklere yer vermemek, nefis düşmanından sakınmak, edepten ayrılmamak, daima Allah'ı zikir etmek, alçaklıktan kaçınmak, dünyaya değer vermemek, büyüklere saygılı davranmak, insanlara güzel ahlakla muamele etmek, asla kalp kırmamak, farz ibadetleri yerine getirmek, haram ve günahlardan kaçınmak, tövbe etmek, Allah'a tevekkül etmek, hâlimden şikâyetçi olmamak, şükretmek, kötü insanlarla dost olmamak gibi öğütlerle başlar. Manzumenin devamı da dinî, tasavvufî veya genel ahlaka dair nasihatlerle örülmüştür.

Sonuç

Bu makale ile on sekizinci yüzyılda yaşamış Tavîle-zâde Mustafâ Safî Efendi'nin bilinen tek eseri olan *Gülşen-i Pend* ile tarz ve muhteva bakımından büyük benzerlik gösteren bir tercî'-i bendinin metni ortaya konmuş; Safî'nin edebiyat tarihlerinde adının geçmemesine rağmen nazım şekillerinde orijinalliği yakalaması, nasihat vadisinde eserler verme tutkusu, tarih düşürmedeki ustalığı, kelime hazinesinin zenginliği gibi özelliklerine vurguda bulunulmuştur. Hurûf-ı hecâ ile tertiplemediği mecmuanın yalnızca ilk yarısı makalede yer almaktadır. Mecmuanın devamı eksik yaprakların bir başka nüsha ile tamamlanabileceği ümidiyle bir diğer çalışmaya bırakılmıştır.

METİN

1b

TERCİ'İ BENDİ'L-MAGİYYE NAŞİHATİ'L-HÂMİYYE
'ALÂ-TERTİBİ HURÛFİ'L-HECÂ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

I

- 1 Vâhid ü yektâ ehad birdür Hudâ
Hâlik ü Rezzâkdur bî-kethudâ
- 2 İns ü cinne itmede luḫ u 'aṭâ
Ġayrıdan isterse ḫul eyler ḫaṭâ
- 3 Hük-m-i şer'ine idenler iḫtidâ
İsm-i pâkin yâd iderler ibtidâ
- 4 Faḫr-ı 'âlemdür Ḥabîb-i Kibriyâ
Şad şalât ile selâm-ı bî-riyâ
- 5 Çâr yâr[i] ümmetine reh-nümâ
Raḫıya'llâhu ta'âlâ 'anhümâ
- 6 Âline aşḫâbına bî-ḫad şenâ
Ḥazret-i Mevlâ vire 'izz ü **senâ** (rif'at ü 'izz ü şeref)

2a

II

Fî-Ḥarfî'l-Elif

- 1 Ey püser va'z ideyüm li'llâh saña
Pendüm ışgâ eyle tüt güşuñ baña
- 2 Evvelâ bil 'ilm-i ḫâlûñ **ey fetâ** (ey adam)
'İlme sa'y it ḫaddûñ olunca **dü-tâ** (iki ḫat)
- 3 Ḳalbûñi çirk-i hevâdan ḫıl **niḫâ** (pâklik)
Bî-edeb olma şaḫın itme **şekâ** (yaramazlık, şeḫâvet)

- 4 Nefse mağlûb olmağı görme revā
Ġālib ol ef'ālūñi kılma hevā
- 5 Virme ruḥṣat düşmene kıl **zīr-i pā** (ayağ altına)
Emr ü hükmin eyle ibtāl ü hebā
- 6 Bu naşâyıḥ eylesün ḳalbūñde cā
Bulmağ isterseñ eger rāh-ı necā

III

Fī-Ḥarfi'l-Bā

- 1 Rüz u şeb zıkr it Ḥudāyı bī-ḥisāb
İsm-i zātına idesin intisāb
- 2 Esfele meyl itme ol 'ālī-cenāb
Süflī olmağlıḳdan eyle ictināb
- 3 Eyleme dünyā umūrında **şitāb** (ivmek)
Bī-veceh bir kimseye kılma '**itāb** (mu'ātebe)
- 4 Ḥalkuñ ef'ālinde kıl rāy-ı **şavāb** (toğrı)
Vir enāma ḥüsn-i ḥulḳ ile cevāb
- 5 Eyleme bir ḳalb-i ma'mūrı ḥarāb
'Ömrüñ olduḳça çekersin **ızırāb** (zaḥmet)
- 6 Bu naşâyıḥ eylesün ḳalbūñde cā
Bulmağ isterseñ eger rāh-ı necā

2b

IV

Fī-Ḥarfi't-Tā

- 1 Zıkr-i Ḥaḳḳ olsun saña ḳand ü nebāt
Lezzet-i dünyāyı gördüñ **bī-sebāt** (temelsüz)
- 2 Aḫz idüp cümle furūzı kıl şalāt
Ḥacca git var ise mālūñ vir zekāt

- 3 Hıyyir ol itme **ḥaṭā** vü seyyi'ât
Ḥaḫ saña iḥsân ide fevz ü necât
- 4 Maḥreme hırş itme ol merd-i '**ufât** (ḥarâmdan nefisini men' itmek)
Olmasun ṭab'uında aşlâ bed-şifât
- 5 Kıl tevekkül Ḥaḫka dâ'im ol **sükât** (sükût)
Şükr ü ḥamd it ḥâlûñe itme **şikât** (şikâyet itmek)
- 6 Bu naşâyıḫ **eylesün** ḳalbünñde **câ** (yir itmek)
Bulmaḫ isterseñ eger **râh-ı necâ** (selâmet yolu)

V

Fî-Ḥarfî's-Sâ

- 1 Ehl-i faḫşâ ile itme **iltibâs** (ḳarışmaḫ)
Dâḫil olma ḳılma yek laḫza **libâs** (eglenmek)
- 2 Bâd-ı ḳahr ol cem'i eyler **inbişâs** (taḫılmaḫ)
Mümkün olmaz saña ol dem **inbi'âs** (ayrılmaḫ)
- 3 Naḫl-i 'ömrün şîb idince **inhişâs** (egilmek ve bükilmek)
Ḥâzır ol merg idecekdür **ihtişâs** (gögüsden ḳoparmaḫ)
- 4 Bir ḫaber virmez gelince **iftilâs** (fevt olmaḫ)
Yek-nefes meḳş itmez eyler **intikâs** (sür'at)
- 5 Ol zamân olmaz saña kimse **gıyâs** (meded idici)
Eylemez aşlâ meded **mâl ü eşâs** (metâ'lar)
- 6 Bu naşâyıḫ eylesün ḳalbünñde câ
Bulmaḫ isterseñ eger **râh-ı necâ**

3a

VI

Fî-Ḥarfî'l-Cîm

- 1 Kimseye ḡayz eyleme itme **telâc** (ḡavḡâ)
Olma encâmında muḫtâc-ı 'ilâc
- 2 Bir dili kesr eyleme mişl-i **zücâc** (şırça)
İnkisârından şaḳın içme **ucâc** (acı ve tuzlu şu)

- 3 alb-i mazūna virürseñ **infirāc** (sevinmek)
Nūr-ı Haa albūñ eylesin **sirāc** (erā)
- 4 İtme ‘aluñ müskirāt ile **harāc** (noşān)
ılma sekr ile dilūñ tārık ü **dāc** (zulmet)
- 5 Eyleme nā-merde ‘arz-ı itiyāc
Geydürürse bauña cevherli tāc
- 6 Bu naāyı eylesün albūñde cā
Bulma isterseñ eger rāh-ı necā

VII

Fī-arfī’l-ā

- 1 Besmeleyle eyle kāra **iftitāh** (ibtidā itmek)
Eyleye Ha müşkilātuñ **infītāh** (aılma)
- 2 Umaa zūhd ü şalāı ıl **cenāh** (anat)
alma dūzada idüp cürm ü **cūnāh** (gūnāh)
- 3 Nefsūñ ilāh eyle ol ehl-i şalāh
İtmesün nefsūñ seni ehl-i **alāh** (ıdd-ı şalāh)
- 4 İtme bed-alā ile **lā u mizāh** (lav)
Meclis-i ‘ālimde olma **iftizāh** (rūsvā olma)
- 5 Hāne-i amdur cihān olmaz **merāh** (rāhat olaca yir)
Dār-ı amda merd olan itmez **mirāh** (sūrūr ve neāt)
- 6 Bu naāyı eylesün albūñde cā
Bulma isterseñ eger rāh-ı necā

3b

VIII

Fī-arfī’l-ā

- 1 Şıd u ilāı miyāna ıl dü **şāh** (kemer)
Eyleme kizb ile albūñ **şāh şāh** (yarı yarı)

- 2 Nefse tâbi' olma itme bir **besâh** (fesâd)
Olmasun 'ırz u vaqâruñ **infisâh** (bozılmak)
- 3 Rûy-ı nâsa olma bir vech ile **mâh** (iki yüzli)
Zâtuñı yir gıybet itme olma **bâh** (dün-himmet)
- 4 Bî-hude cem' itme emvâl-i **ferâh** (çok)
Bî-ħuzûr eyler seni **endûh u râh** (gam)
- 5 Dürr-i pendî eyle mengüş-ı **şimâh** (kulak)
Kıl naşîhatle 'amel olma **cümâh** (tekebbürlemek)
- 6 Bu naşâyıñ **eylesün** qalbünñde **câ** (yir itmek)
Bulmaq isterseñ eger râh-ı **necâ** (hulûş olmak)

IX

Fî-Ĥarfî'd-Dâl

- 1 Herkese kıl merħametle 'adl ü dâd
Kimse senden itmesün feryâd-ı dâd
- 2 Mücrimün 'afv eyle cürmin vir güşâd
Ĥaqq ide dâ'im seni mesrûr u şâd
- 3 Zâhir ü bâtıñda itme bir fesâd
Olma 'âlem içre bed-nâm u **kesâd** (kıymetsüz)
- 4 Kıl vefâ 'ahde şaqqın itme 'inâd
Kılma bu dâr-ı fenâya **istinâd** (tayanmaq)
- 5 Müsrif olma eyleme ĥarcuñ ziyâd
Maşrafuñdan daħlün olsun izdiyâd
- 6 Bu naşâyıñ **eylesün** qalbünñde **câ**
Bulmaq isterseñ eger râh-ı **necâ**

4a

X

Fî-Ĥarfî'z-Zâl

- 1 İsm-i zât-ı Ĥaqqdan al bâkî lezâz
Kılma fânî lezzet ile iltizâz

- 2 albũni zehr itme vaqt-i **incizāz** (ayrılmak)
Çekme zahmet der-maall-i **intibāz** (gitmek)
- 3 Merd-i kāmil zeylini ıl ittiāz
Bul arī-i pũr-atarda bir **liyāz** (bir kimseye ilticā etmek ve Őıgınmak)
- 4 āzır it gitmezden evvel bir **'ıyāz** (Şıgınacak yir)
'Ālem-i berzahda lāzımdur melāz (Şıgınacak yir)
- 5 ıl racīmden aa dāyim isti'āz
Mekr ũ Őerrinden berīdũr mũste'āz
- 6 Bu naŐāyı eylesũn albũnde cā
Bulmak isterseñ eger rāh-ı necā

XI

Fı-arfi'r-Rā

- 1 āsid olma zulmi itme itiyār
Bir asũd olmaz cihānda **batiyār** (devlet)
- 2 alka itme Őöhret ile iftiār
Őöhret āfetdũr olur eŐmũñe ār
- 3 Geçmede Őayf u Őitā faŐl-ı bahār
āfil olma aflet olmaz saña yār
- 4 afleti terk it dil ũ cānuñ uyar
Sen 'aceb afletdesin leyl ũ nehār
- 5 Ehl-i bezme Őılet itme olma bār
Eylemez 'ālem Őaile i'tibār
- 6 Bu naŐāyı eylesũn albũnde cā
Bulmak isterseñ eger rāh-ı necā

XII

Fî-Ḥarfî'z-Zā

- 1 Bâb-ı nâ-merde varup itme niyâz
Kûtuñ olsun **nân-ı huşk ile piyâz** (soğan ve qurı etmek)
- 2 İtme dünyâ-yı denîye hırş u âz
Sen ḥarîş olduqça eyler saña nâz
- 3 Kılma nâs içre gurûr ile **gürâz** (nâz ile şalınmaq)
Eylemez mağrurı Mevlâ ser-firâz
- 4 Eyleme bir ferde aşlâ keşf-i râz
Ḥalka rüsvâ olmadan kıl iḥtirâz
- 5 Ḥaḥ saña raḥm itmez olma bî-namâz
Vizriñi deryâ-yı raḥmetde yumaz
- 6 Bu naşâyıḥ eylesün qalbüñde cā
Bulmaq isterseñ eger rāh-ı necā

XIII

Fî-Ḥarfis's-Sîn

- 1 Nür zıkr-i Ḥaḥdan eyle iktibâs
Kıl münevver qalbüñi maḥv ola pās
- 2 Cisme tã'ât-ı Ḥudâyı kıl libâs
Eylesün cürm ü ḥaḥañı **iltibâs** (örtülü, belüsüz)
- 3 Tã'ib ol dâ'im Ḥudâdan kıl hirâs
Baḥr-i gufrân ide zenbüñ indirâs (maḥv olmaq)
- 4 Bâtlı fehm eyleme ol Ḥaḥ-şinâs
Dergeh-i 'izzetde olma **ibtinâs** (ḥ'âr-i zelîl olmaq)
- 5 Ḥâcetüñ ednâdan itme **iltimâs** (taleb)
Eyleme dâmân-ı nâ-pâke **temâs** (yapışmaq)
- 6 Bu naşâyıḥ eylesün qalbüñde cā
Bulmaq isterseñ eger rāh-ı necā

XIV

Fi-Harfi's-Şin

- 1 Halka gösterme turuş-rû çatma kaç
Hep güler yüz ister 'âlem olma **şâş** (bed-ḥū ve muḥālif)
- 2 'Ucb u kibri eyle ḳalbünden tırâş
Olma nâsa **erre-âsâ** (destere gibi) **dil-hurâş** (gönül yırtıcı)
- 3 İtme ḥiddetle dilüñ **pür-ihtimâş** (ğazabı ziyâde olmak)
Cismüñi ḫarḳ itmesün ol bed ḳumâş
- 4 Ḳılma 'aybuñ 'âleme i'lân u fâş
Virme dest-i düşmene elüñle taş
- 5 Hilekâr u fitne-cüya olma baş
Şoñra çeşmünden gelür hep ḳanlu yaş
- 6 Bu naşâyıḫ eylesün ḳalbünde cā
Bulmak isterseñ eger rāh-ı necā

XV

Fi-Harfi's-Şād

- 1 Ni'metüñ bil ḳadrini ḳıl **iğtimâş** (ni'mete şükr itmek) ¹
Mümsik olma eyle iḥ'âm-ı **ḥumâş** (ḳarnı aç kimesneler)
- 2 Olmak isterseñ cihân[da] 'abd-i ḥâş
Olma bir dem Ḥazret-i Mevlâya 'âş
- 3 Zîb-i dünyâyı ḫarîdârına kaç
Zînet-i 'uḳbâya vir eyle taḳâş
- 4 Tîğ-i istiğfârı çek boynuña aş
Rāh-ı Ḥaḳḳa pâyuñı merdâne baş
- 5 Cidd ü sa'y it ḳıl tedârük bir **menâş** (kaçup şıgınacak yir)
Dehr-i dünüñ fitnesinden ol ḫalâş
- 6 Bu naşâyıḫ eylesün ḳalbünde cā
Bulmak isterseñ eger rāh-ı necā

¹ İğtimâş'ın sözlük anlamı küfrân-ı nimet eylemektir. Mısraın; "Ni'metüñ bil ḳadrin itme iğtimâş" şeklinde olması gerekir.

5b

XVI

Fî-Harfi'z-Zâ

- 1 *Bezmi-i 'irfânda şaşkın olma hirâz (galîz)*
Ol şebât-ı meclis ile hem-**kurâz** (libâs)
- 2 Şoḥbet eşnâsında itme i'tirâz
Bulmasunlar şoḥbetüñden **inkurâz** (kesilmek)
- 3 Söyleme bir bed suḥan mişl-i **huzâz** (aḥmak)
'Ârif ol gösterme rüy-ı **inkubâz** (tonuk yüzlü olmak)
- 4 Bir ta'aşşub itme olma **inhifâz** (alçaq olmak)
Meclisi telḥ eyleme itme **rufâz** (müteferriḳ)
- 5 İtme bir fi'l-i kabîḥe **intihâz** (şürü' itmek)
Olmasun a'mâl-i ḥayruñ **intikâz** (bozılmak)
- 6 Bu naşâyıḥ eylesün ḳalbüñde cā
Bulmak isterseñ eger rāh-ı necā

XVII

Fî-Harfi't-Tâ

- 1 Zâyfa ikrâm eyle göster inbisât
Ḳıl ri'âyet çek ni'âmla pür simât
- 2 Hisset itme cem' idüp māl ü bisât
Varuñı bezl it faḳîre vir neşât
- 3 Mülk olur mı saña bu köhne ribât
Bir müsâfir-ḥânedür bî-irtibât
- 4 İster iseñ sehl ola cîsr-i Şirât
Ḳıl edâ her ne iderseñ **ıştırât** (şart itmek)
- 5 İtme bî-mezheble aşlâ ihtilât
Mezhebüñ tağyîr ider ḳıl ihtiyât
- 6 Bu naşâyıḥ eylesün ḳalbüñde cā
Bulmak isterseñ eger rāh-ı necā

6a

XVIII

Fî-Ḥarfî'z-Zā

- 1 Ḥvāb-ı ğafletden dili kıl ihtifāz
Ġāfil olma der-kaḫādur **merg ü fāz** (ölmek)
- 2 Zevk-i 'ālemden şaḫın itme hızāz
Gel 'azāb-ı düzaḫı eyle **lihāz** (mülāḫaza itmek)
- 3 Eyleme bî-hüde bir ferde ğıyāz
Mü'mine lāyık degüldür iġtiyāz
- 4 Kılma nefsuñ bed ğazabla **intikāz** (tolmak)
Kıl ḫavāle ḫilmi ile **intikāz** (def' etmek)
- 5 Ḥayra sa'y it şerri def' it kıl **hıfāz** (ġayret)
Ḥaḫ kelāmı ğuş idüp kıl **itti'āz** (naşihat ḫabül edici)
- 6 Bu naşāyıḫ eylesün ḫalbünde cā
Bulmak isterseñ eger rāh-ı necā

XIX

Fî-Ḥarfî'l-'Ayn

- 1 Cān u dilden emr-i Ḥaḫḫa ol muṫā'
Mā-sivādan eyle ḫalbüñ inḫitā'
- 2 Eyle kār-ı āḫiretden intifā'
Kār-ı dünyā ḫadrüñ itmez irtifā'
- 3 İtme dünyāya ṫama' kılma nizā'
Şoñra maḫrūmen idersin **intizā'** (mekāndan çıḫmak)
- 4 Sīm ü zer cem'inde çekme bir şudā'
İtme encāmında ḫasretle vedā'
- 5 Güft ü ğūy-ı kızbi kılma istimā'
Ġuşuñı kerr itme kıl Ḥaḫḫı simā'
- 6 Bu naşāyıḫ eylesün ḫalbünde cā
Bulmak isterseñ eger rāh-ı necā

XX

Fî-Ĥarfi'l-Ġayn

- 1 Ĥalka tezvîrât ile kurma tuzaĝ
Ĥîle itme tîĝ-i mekre virme zâĝ
- 2 Kıl ĥazer mekkârûñ olmaz yüzi aĝ
Rû-siyeh olma cihânda **mişl-i zâĝ** (kuzgun gibi)
- 3 Cevr ile bir ħalbi yaĝma urma dâĝ
Yanma âh-ı âteşinde hemçü yaĝ
- 4 Ġıybet ü ĥıkd u ĥasedden kıl ferâĝ
Zehr ile yaĝma derûnuñda çerâĝ
- 5 Ġıybet itmek bir kesi zann itme **lâĝ** (lañife)
Cîfe ekl itme şaĥın mişl-i **kelâĝ** (kuzgun)
- 6 Bu naşâyıñ eylesün ħalbûñde câ
Bulmaĝ isterseñ eger râh-ı necâ

XXI

Fî-Ĥarfi'l-Fâ

- 1 Ĥaĥkı inkâr eyleme kıl i'tirâf
Eyleme Ĥaĥdan 'udül u inĥirâf
- 2 **Ĥod-fürüş** (öĝünmek) olma idüp bî-hüde lâf
Suĥre-i 'âlem olursın bî-ĥilâf
- 3 Zenne-âsâ kendiñe virme **ĥıfâf** (zînet virmek)
Gel sefâĥat eyleme kılma **ĥufâf** (yeynilik)
- 4 Nefsüñe ħahr eyleyüp kıl i'tikâf
Görmesün aşlâ hevâdan bir **şikâf** (yarık)
- 5 Her kim eyleser senüñle iĥtilâf
Sen muĥâlif olma göster **i'tilâf** (muĥabbet)
- 6 Bu naşâyıñ eylesün ħalbûñde câ
Bulmaĝ isterseñ eger râh-ı necâ

XXII

Fı-Ḥarfi'l-Ḳāf

- 1 Ehl-i dünyā olma yapma şurh **tāk** (kemer)
Ḥazret-i Mevlāya olma 'āş-ı 'āk
- 2 Zīb-i keвне itme ḳalbūn **irtibāk** (bağlanmak)
'Ālemūn ḫāline gel 'ibretle bāk
- 3 Vir 'acūz-ı dehr-i fānīye ṭalāk
Hem-reh olmaz ol saña der-**intilāk** (gitmek, zehāb gibi)
- 4 Çün muḳarrerdür cihāndan **iftirāk** (ayrılmak)
Sen ta'alluḳ riştesin ḳıl **ihtirāk** (kaç' itmek)
- 5 Bir münāfıḳ ile itme ittifaḳ
Düşmen eyler dōstuñı ehl-i nifaḳ
- 6 Bu naşāyıḫ eylesün ḳalbūnde cā
Bulmak isterseñ eger rāh-ı necā

XXIII

Fı-Ḥarfi'l-Kāf

- 1 Ser-keş olma ḳıl tevāzu' **hemçü** (gibi) ḫāk
Kibr ile nāmūs u 'āruñ itme **çāk** (yırtmak)
- 2 Ḥazret-i Bārīden eyle **bīm ü bāk** (korḳu)
Ḳıl hevādan nefsuñı taḫhīr ü pāk
- 3 İtme İblīs ile nefsuñ **iştirāk** (ortak)
İtmesün vizrūñ dü enbāz **iddirāk** (cem' olmak)
- 4 Tā-be-key cürm ü günehle **iştibāk** (muḫallaṭ olmak)
Tīr-i 'işyān itdi ḳalbūn **inşibāk** (delik delik)
- 5 Tevbe ḳıl yād it zünübūñ giryenāk
Ġayret it ol dīv-i nefse **ihtināk** (gālib olmak)
- 6 Bu naşāyıḫ eylesün ḳalbūnde cā
Bulmak isterseñ eger rāh-ı necā

XXIV

Fî-Ĥarfî'l-Lâm

- 1 Kıl tezellül eyle Ĥaĥĥa **ibtihâl** (tażarru')
Fazl u ġufrâna olasin **istihâl** (lâyık olmak, müsteĥaĥ)
- 2 Ekl ü şurb ü lebsüni eyle ĥelâl
Hep ĥabül ide du'âñı Zü'l-celâl
- 3 Nefsüne cü' u vera'la vir **kelâl** (bî-tâblik)
Bî-mecâl itsün ġam u ĥüzn ü melâl
- 4 Ehl-i ĥâl ol itme bî-hüde maĥâl
Püte-i şamt içre ĥavlün eyle **ĥâl** (muşaffâ itmek)
- 5 Eyleme ihvânuña bir **ibtizâl** (ĥorluk)
Kendi 'ırzuñ gibi eyle **ihtizâl** (şaĥınmak, ihtirâz)
- 6 Bu naşâyıĥ eylesün ĥalbünde câ
Bulmak isterseñ eger râh-ı necâ

XXV

Fî-Ĥarfî'l-Mîm

- 1 Vâlideynüñe kıl 'izz ü ihtirâm
Ol ikisinün de her emrine **râm** (itâ'atde olmak)
- 2 Eyleme bir ferde ĥaşd-ı intiĥâm
Ĥaĥ saña iĥsân ider 'âlî-maĥâm
- 3 'Âleme vir cüd ile bir nîġ-nâm
Olma ĥisset ile menfûr-ı enâm
- 4 Bî-hude gösterme ĥalka ihtişâm
Nân ile bir sufre göster şubĥ u şâm
- 5 Râĥat isterseñ cihânda **müstedâm** (dâ'im olmak)
Düşmenüne ĥurma tezvîr ile **dâm** (duzaĥ)
- 6 Bu naşâyıĥ eylesün ĥalbünde câ
Bulmak isterseñ eger râh-ı necâ

XXVI

Fî-Ḥarfî'n-Nûn

- 1 'Ālemüñ ḥaqqında itme bed gümān
Āşim olma ḥüsn-i zann eyle hemān
- 2 Bir kese daḥl itme olma bed-zebān
Hem 'uyüb-ı nāsa olma **dīdebān** (gözci, baqıcı)
- 3 Kimsenüñ 'aybın görüp itme 'iyān
Kendi ḳubḥuñ eyleme ḥalka beyān
- 4 Bezme bî-da'vet şaḳın olma revān
Zātuña virme rezāletle **hevān** (horluk ve haḳırlık)
- 5 Ḥalka bühtān itme olma **iftinān** (fitne düşürmek)
Virdüğüñ eşyāya ḳılma imtinān
- 6 Bu naşāyıḥ eylesün ḳalbünde cā
Bulmaḳ isterseñ eger rāh-ı necā

XXVII

Fî-Ḥarfî'l-Vāv

- 1 Zıkr-i Ḥaḳda münḥanī ol mişl-i vāv
Şuḡluña māni' olan nā-dānı şav
- 2 İtme çirk-āba dilüñ **mīzāb-ı nāv** (oluḳ)
Eyle icrā baḥr-i zıkr-i Ḥaḳdan āv
- 3 Ekl ü şurba mā'il olma hemçü gāv
Cū'a şabr it olasın ḳuvvetlü **kāv** (kāf-ı 'Arabî ile pehlevān)
- 4 Ḳılma bāzıçe ḳumār-bāz ile **dāv** (gālib-i lu'b)
Ḳıl hemīn nefsüñle her dem **rezm-i tāv** (ceng)
- 5 Tır-i baḥtuñ menzil-i maḳşüda çav
Murğ-ı kāmüñ gözle güş ol eyle av
- 6 Bu naşāyıḥ eylesün ḳalbünde cā
Bulmaḳ isterseñ eger rāh-ı necā

XXVIII

Fî-Ḥarfî'l-Hâ

- 1 Ḥaqqı tehlîl eyle her dem şubḡāh
Mâ-sivāya eyleme aşlâ **nigāh** (başar, bakmaq, nazar itmek)
- 2 Ḥ'āb-ı ġafletle dilüñ itme **tebāh** (yaramaz)
Şāf ide mir'āt-ı ḡalbün **intibāh** (uyanık, bîdār olmak)
- 3 Bulmaq isterseñ cihānda 'izz ü cāh
Kimsenün ḡafr eyleme **rāhında ḡāh** (yolında kuyu)
- 4 Bir günāh itdünse lāzım biñ gün āh
Bir gün āhuñ yoḡ idersin biñ günāh
- 5 Ḥaqqı tesbîḡ itmede her bir giyāh
Sen de zıkr it Ḥaqqı olma **rū-siyāh** (kara yüzlü)
- 6 Bu naşāyıḡ eylesün ḡalbünde cā
Bulmaq isterseñ eger rāh-ı necā

XXIX

Fî-Ḥarfî'l-Lām Elif

- 1 Bir nigāh eyle zen-i dehre dilā
Çihresin itmiş müzevvir zer tılā
- 2 Olma ol mekkāreye sen mübtelā
Merd ile nā-merdi eyler **ibtılā** (imtiḡān)
- 3 Zıkr idüp Mevlāyı vir ḡalbe cilā
Eylesün nūrı derünüñ **incilā** (rüşen)
- 4 Bezl-i infāḡ it faḡıre kıl şalā
Ḥaḡ Ta'alā rütbeñi ḡılsın 'alā
- 5 Eyleme bir sâ'ili red dime lā
Kim taşadduḡla olur redd-i belā
- 6 Bu naşāyıḡ eylesün ḡalbünde cā
Bulmaq isterseñ eger rāh-ı necā

XXX

Fî-Ḥarfî'l-Yâ

- 1 ‘Âleme ‘izzet idüp ol **dil-rübây** (göñül kapıcı)
‘İzzine dil-bestedür dervîş ü bay
- 2 Meclis-i ehl-i fesâda başma pây
Zâbı olunmaz şoñra nef-s-i ejdehây
- 3 Sen kıyâş itme o bezm-i dil-güşây
Ḳalbi târîk eyler ol **nâ-pâk cây** (murdâr yir dimek)
- 4 Halka-i tevḥîd-i dervîşâna **ây** (gel)
Mürşid-i Hâḳ pâyına ol **çihre-sây** (yüz sür)
- 5 Olmadın cismüñ ğarîḳ-i zenb-**lây** (balçık)
Bulasın râh-ı necâta **reh-nümây** (yol gösterici)
- 6 Bu naşâyıḫ eylesün ḳalbünde câ
Bulmak isterseñ eger râh-ı necâ

Kaynaklar

- ALTUNEL, İbrahim (1988), *Hâlet-i Gülşenî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Konya.
- AYDEMİR [Tunç], Semra (1990), *Dede Ömer Rûşenî (Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni)*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Konya.
- ÇALKA, Mehmet Sait (2007), *Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Celal Bayar Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Manisa.
- KAPLAN, Mahmut (1993), "Gubarî Abdurahman Efendi'nin Pend-nâmesi", *Yedi İklim*, C. 5, S. 39, s. 34.
- ÖZYILMAZ, Kezban (1994), *Kâmî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Konya.